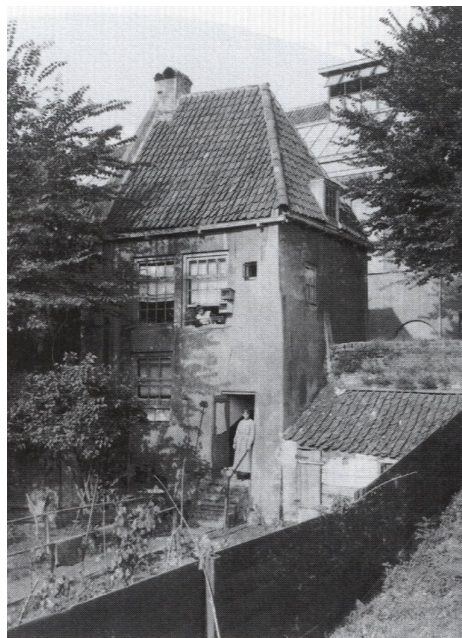

Dordrecht Ondergronds Briefrapport 16

DORDRECHT, PLANGEBIED HOFKWARTIER VEST 94-98

Een bureauonderzoek.

M.C. Dorst

Nonnentoren langs de Vest, gezien vanaf de havenzijde. Foto: H.J. Tollens, ca. 1918

2009

Gemeente Dordrecht
Bureau Monumentenzorg en Archeologie

Colofon	
ISSN	n.v.t.
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	D.B.S. Paalman
Afbeeldingen	Bureau Monumentenzorg en Archeologie (tenzij anders vermeld)
Vormgeving	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Drukwerk	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, maart 2009
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling / Afdeling Inrichting Stadsdelen Bureau Monumentenzorg en Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2009	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	7
1.1 Algemeen	7
1.2 Administratieve gegevens.....	8
2. Gegevens onderzoeksgebied en bureauonderzoek.....	9
2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik.....	9
2.2 Geplande werkzaamheden	9
3. Doel- en vraagstellingen.....	10
4. Bureauonderzoek	11
4.1 Historische bronnen	11
4.2 Bekende bouwhistorische en archeologische gegevens.....	16
4.3 Archeologische verwachting	19
5. Conclusies en Aanbeveling	20
Literatuur	21
Afkortingen	22

1. Inleiding

1.1 Algemeen

In opdracht van BM van Houwelingen Projectontwikkeling BV uit Hardinxveld-Giessendam is voor het plangebied Hofkwartier-Vest 94-98 te Dordrecht door het Bureau Monumentenzorg en Archeologie een bureauonderzoek uitgevoerd. In het kader van een renovatie- en nieuwbouwplan zal er mogelijk een parkeerkelder worden aangelegd waarbij de bodem tot grote diepte verstoord zal gaan worden. Vooruitlopend hierop is door middel van een bureauonderzoek een inventarisatie gemaakt van de eventueel te verstoren archeologische waarden op de locatie.

Dit document betreft de rapportage van het bureauonderzoek. In hoofdstuk 2 zijn de gegevens van het plangebied vermeld en in hoofdstuk 3 worden de doel- en vraagstellingen uiteengezet. Hoofdstuk 4 betreft het bureauonderzoek en in hoofdstuk 5 zijn de conclusies en een aanbeveling verwoord.

1.2 Administratieve gegevens

Aard Onderzoek	Bureauonderzoek
Projectcode	0804
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	28401
Vondstmeldingsnummer	n.v.t.
Periode	Middeleeuwen - Nieuwe Tijd
Datum onderzoek	april 2008
Plangebied	Vest 94-98
Provincie	Zuid Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht
Toponiem	Vest 94-98
Kaartblad	38C
RD-coördinaten	
NW-punt	105.678 / 425.249
NO-punt	105.705 / 425.230
ZO-punt	105.687 / 425.201
ZW-punt	105.659 / 425.220
Kadastrale gegevens	
Gemeente code	DDT00
Sectie	H
Perceelnrs.	4349
Opdrachtgever	BM van Houwelingen Projectontwikkeling BV Postbus 13 3370 AA Hardinxveld-Giessendam
Contactpersoon	J.N. de Blaay
Telefoon	0184-617500
Uitvoerder	Bureau Monumentenzorg en Archeologie
Auteur	Dhr. M.C. Dorst
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	Mw. L.K. de Koekoek
Autorisatie rapport	Mw. J. Hoevenberg (senior-archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Digitaal	Archief Bureau Monumentenzorg en Archeologie / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoog	Stadsdepot Gemeente Dordrecht
Code	0804

2. Gegevens onderzoeksgebied en bureauonderzoek

2.1 Plangebied, onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied Hofkwartier-Vest bevindt zich in het zuidoosten van de middeleeuwse begrenzing van de stad Dordrecht (afb. 1). Het wordt in het noorden begrensd door het terrein van de basisschool Vest aan de Vest 90, in het oosten door de Vesthaven, in het zuiden door de bebouwing aan de Vest 100A t/m 104 en in het westen door de Vest (Afb.1 en 7). De locatie heeft een omvang van circa 30x35 m (circa 1050 m²). De centrumcoördinaten zijn X: 105.628, Y: 425.224. Het terrein is deels bebouwd en de bebouwing is gelegen langs de Vest, die in het noordelijk deel doorloopt tot aan de Vesthaven. Het onbebouwde achterterrein van de bebouwing aan de Vest 94-96 is verhard en in gebruik als parkeerterrein. De panden in het plangebied zijn in bezit van de gemeente Dordrecht en waren tot voor kort in gebruik door de gemeentelijke reinigingsdienst en de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN).

Afb. 1. De locatie van het plangebied Hofkwartier-Vest (rood).

2.2 Geplande werkzaamheden

De bestaande bebouwing in het plangebied zal gesloopt worden, waarna nieuwbouw zal plaatsvinden. In de onderste twee bouwlagen van de nieuwbouw zal de Statenschool gehuisvest worden. In de bovenste twee bouwlagen zullen 14 woonappartementen gerealiseerd worden. Parkeergelegenheid wordt mogelijk gerealiseerd door de aanleg van een ondergrondse parkeerkelder. De ontgravingsdiepte hiervoor is circa 3 á 4 m – mv. De exacte locatie hiervan is nog niet bekend. De verstoringsdiepte ten behoeve van het nieuw te bouwen pand ligt op circa 2 m – mv en zal tot grotere diepte onderheid worden.

3. Doel- en vraagstellingen

Het hoofddoel van het bureauonderzoek is het inventariseren van de mogelijk aanwezige archeologische waarden, die door de nieuwbouwplannen verstoord zouden kunnen worden. Voor het bureauonderzoek zijn de volgende vraag- en doelstellingen geformuleerd:

- 1. Zijn er mogelijk archeologische waarden in het plangebied aanwezig?*
- 2. Wat is hiervan de mogelijke diepteligging, aard en ouderdom?*
- 3. Formuleer een aanbeveling met betrekking tot nader (veld)onderzoek of bescherming van de mogelijk aanwezige archeologische waarden in het plangebied.*

4. Bureauonderzoek

In het bureauonderzoek zijn de voor het plangebied relevante bekende historische en archeologische gegevens geïnventariseerd. Op basis hiervan is voor de locatie een verwachting en een aanbeveling opgesteld.

4.1 Historische bronnen

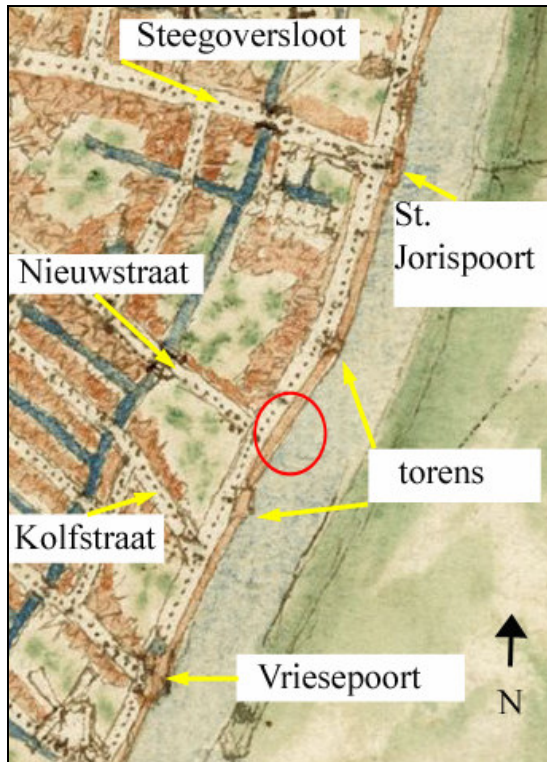
De oudste, betrouwbare bronnen over Dordrecht dateren uit het begin van de 12^e eeuw, tussen 1120 en 1122. In deze periode was Dordrecht nog niet officieel een stad, maar aangenomen wordt dat er al wel een stadswordingsproces heeft plaatsgevonden gedurende de tweede helft van de 12e eeuw. In 1220 zou Dordrecht stadsrechten hebben gekregen, maar aangenomen kan worden dat al ruim vóór 1200 sprake is van een middeleeuwse stad met een eigen stadsbestuur en bijbehorende privileges.¹ Eén van de kenmerken van een middeleeuwse stad was het recht om een verdedigingswerk rond de stad aan te leggen. Uit archiefonderzoek is bekend dat graaf Floris V in 1271 de stad het privilege gaf om deze te versterken door middel van een gracht. Dit zou mogelijk de Vest(haven) of Stadsgracht zijn die omstreeks 1271 rondom de stad zou zijn gegraven. Het is mogelijk dat de grond die hierbij vrijkwam gebruikt is om tegelijkertijd een aarden omwalling om de stad aan te leggen. Tussen circa 1350 – 1400 is er een bakstenen stadsmuur aan de stadszijde van de Vesthaven gebouwd. De eerste fase van de stadsmuur volgde de loop van de Vesthaven en kan dus zijn aangelegd op een eventuele aarden voorganger. De oudste historische kaart waarop de stadsmuur is weergegeven betreft de kaart van Jacob van Deventer die de situatie rond circa 1550 weergeeft.² De kaart geeft een globale indruk van de indeling van de stad met ommuring en de daarin aanwezige poorten en (verdedigings)torens. Het deel van de stadsmuur dat op de locatie van het plangebied aanwezig zou zijn, betreft het stuk tussen de Vriesepoort in het zuiden en de St. Jorispoort in het noorden (afb. 2).

---

¹ Hendriks & Koonings 2000, 10-11.

² Kopperprent 1999, kaart 14.

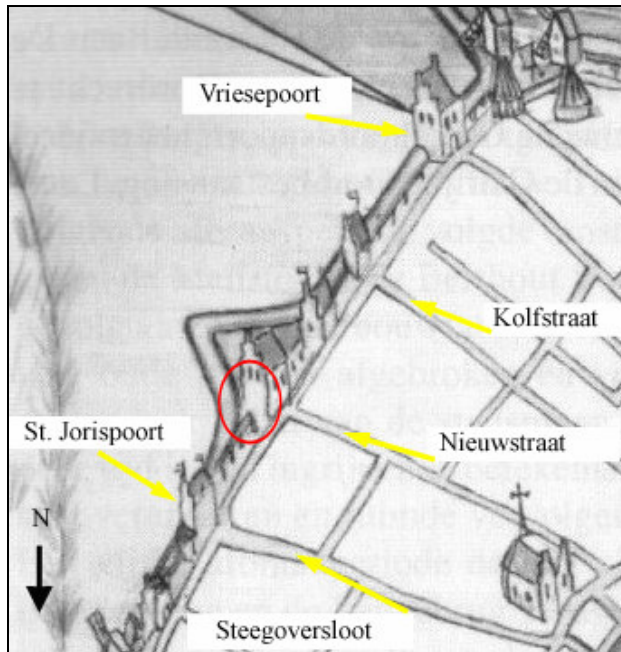

Afb. 2. De locatie van het onderzoeksgebied (in rode cirkel) geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van Jacob van Deventer (situatie rond circa 1550). Op de locatie van het plangebied is de Vest, de stadmuur en de Spuihaven weergegeven.

Tussen de poorten zijn in de stadsmuur twee torens weergegeven. Dit zouden de torens Luchtenburg en de Nonnentoren kunnen zijn. Op basis van de kaart zou de toren Luchtenburg gelegen zijn tussen de huidige Kolfstraat en de (Korte) Nieuwstraat. De mogelijke Nonnentoren is weergegeven tussen de (Korte) Nieuwstraat en de Steegoversloot. Op de locatie van het plangebied is geen toren weergegeven en is te zien dat de stadsmuur direct aan het water van de Vesthaven grenst. Deze situatie is dezelfde zoals te zien is op de kaart van Janssonius uit 1572.³ Op een kaart van (mogelijk) S. en C. Jansz. Indervelde uit 1592 is een sterk gewijzigde situatie te zien (afb. 3).

³ Kopperprent 1999, kaart 16.

Afb. 3. De locatie van het plangebied (in rode cirkel) geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van S. en C. Jansz. Indervelde uit circa 1592 (hier op een kopie van F. Schmidt uit 1939). Op de locatie is de stadsmuur met een toren weergegeven en daarvoor een driehoekig bolwerk.

Een groot verschil is dat er nu drie torens tussen de Vriesepoort en de St. Jorispoort zijn aangegeven en de sterk gewijzigde locaties van de torens ten opzichte van de oudere kaarten. De vermoedelijke Nonnentoren tussen de Steegoversloot en de (Korte) Nieuwstraat is niet (meer) aangegeven. Aan het einde van de (Korte) Nieuwstraat, op de locatie van het plangebied, is nu wel een toren aangegeven. Tussen de (Korte) Nieuwstraat en de Kolfstraat is ook een toren aanwezig, evenals aan het einde van de Kolfstraat. In een historische bron wordt in 1566 melding gemaakt van de "Nieuwebrugtoorn" die achter de Kolfstraat zou hebben gestaan.⁴ Het is echter onduidelijk welke de toren zou moeten zijn die is aangegeven op de locatie van het plangebied.

Daarnaast is er op de kaart een driehoekig bolwerk aangegeven.⁵ De aanwezigheid van dit extra verdedigingswerk komt voor op een aantal kaarten tot circa 1600. Hiervan is echter onduidelijk of dit werkelijk gerealiseerd is. Waarschijnlijk zijn het slechts planschetsen.⁶ Het is mogelijk dat er in de politiek onrustige tweede helft van de 16^e eeuw kaarten opzettelijk vervalst werden om eventuele aanvallers van de stad te misleiden. In het kader hiervan zijn er wellicht meerdere torens en bolwerken aangegeven dan er in werkelijkheid aanwezig zijn geweest.

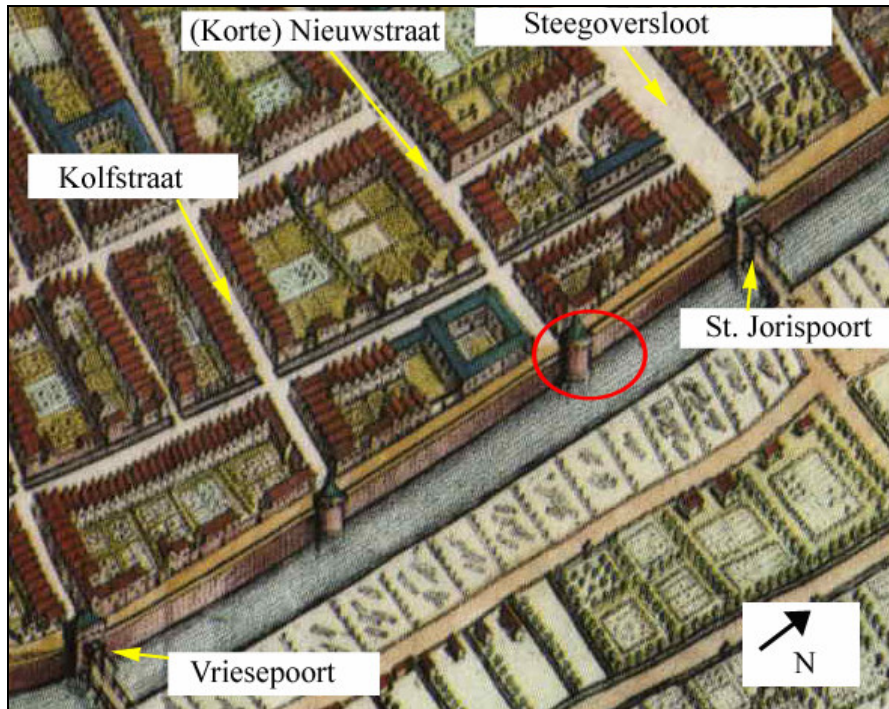
Op een kaart van Blaeu uit circa 1645 is het mogelijke bolwerk niet (meer) weergegeven.⁷ Ook zijn er weer twee torens aanwezig tussen de Vriesepoort en de St. Jorispoort (afb. 4).

⁴ Hendriks & Koonings 2000, 55.

⁵ Hendriks & Koonings 2000, 59.

⁶ Van Wijk 1995, 15-17.

⁷ Kopperprent 1999, kaart 15.

Afb. 4. De locatie van het plangebied (in rode ovaal) geprojecteerd op een uitsnede van een kaart van Blaeu uit circa 1645. Op de locatie staan een deel van de stadsmuur en een toren aangegeven.

In tegenstelling tot de vroegste kaarten zijn de torens nu, net als op de kaart van S. en C. Jansz. Indervelde uit 1592, weergegeven aan het einde van de (Korte) Kolfstraat en de (Korte) Nieuwstraat. Welke torens hier zijn weergegeven is onduidelijk. De Nonnentoren, waarvan de locatie vrij exact bekend is omdat deze pas in 1918 is gesloopt, is hierop zeker niet aangegeven. Op de locatie van het plangebied is echter wel een toren te zien.

Een weergave van de stadsmuur met mogelijk de Nonnentoren is te zien op afbeelding 5. De tekening van A. Schouman zou de situatie van circa 1650 weergegeven.

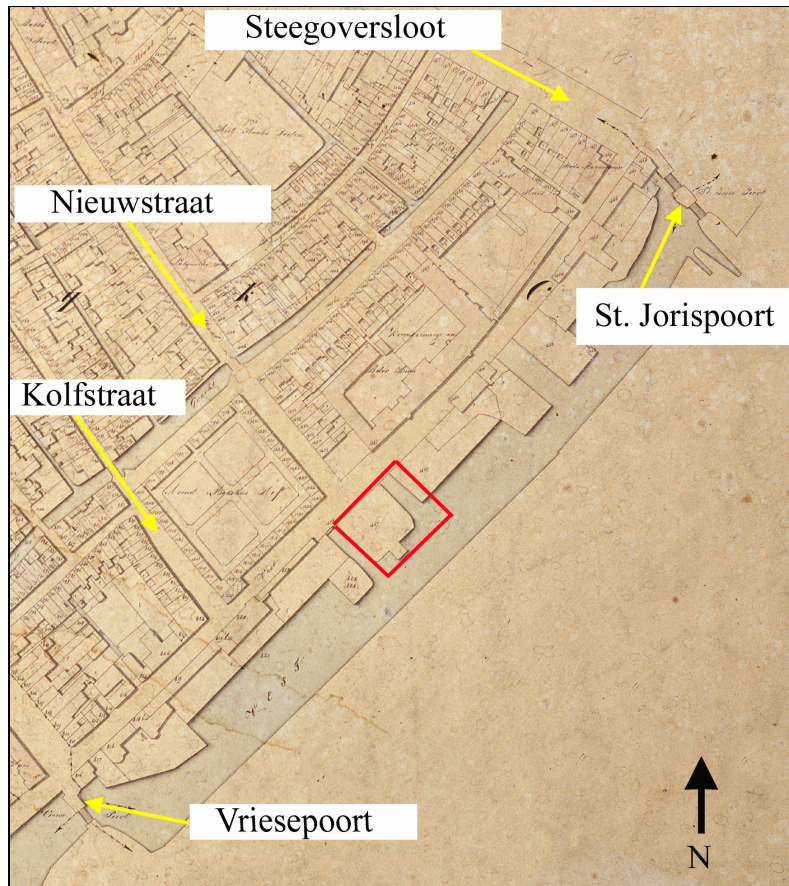

Afb. 5. De stadsmuur met daarin mogelijk de Nonnentoren (A. Schouman).

De jongste kaart waarop nog een mogelijke toren op de locatie van het plangebied staat aangegeven, is een kaart van Onder de Linde uit circa 1676. De toren zou vlak hierna moeten zijn afgebroken.⁸

De situatie waarin de stadsmuur nog aanwezig was en (overall) direct aan het water van de Vesthaven grensde, heeft ten minste geduurd tot 1740. Dit is te zien op een kaart van De Leth uit circa 1740. Waarschijnlijk was de muur zelfs tot begin 19^e eeuw nog grotendeels intact.⁹ Op de kadastrale minuut uit 1811-1832 is waarschijnlijk geen stadsmuur meer aangegeven (afb. 6).

Afb. 6. De locatie van het plangebied (rode rechthoek) geprojecteerd op de kadastrale minuut uit 1811-1832.

Ook is te zien dat een groot deel van de Vesthaven is dichtgegooid ten behoeve van landwinning. Aan weerszijden van de aanplanting in het plangebied zijn twee smalle watergangen opengelaten die mogelijk dienst hebben gedaan als kleine laad- en loshaventjes (afb. 6).

De aanwezigheid van bebouwing op de locatie is onduidelijk. Op een plattegrond van de stad uit 1894 is te zien dat de twee watergangen ook zijn dichtgegooid en dat er bebouwing aanwezig is.¹⁰

⁸ Hendriks & Koonings 2000, 55.

⁹ Kooij en Sleebe 2000, 34.

¹⁰ Kopperprent 1999, kaart 20.

4.2 Bekende bouwhistorische en archeologische gegevens

In het verleden is op een aantal locaties bouwhistorisch en archeologisch onderzoek naar de stadsmuur van Dordrecht uitgevoerd. Bovengronds onderzoek was onder andere mogelijk bij de Boogjes in het zuidwesten van de stad en aan de Vest 80, direct ten noordoosten van het plangebied.

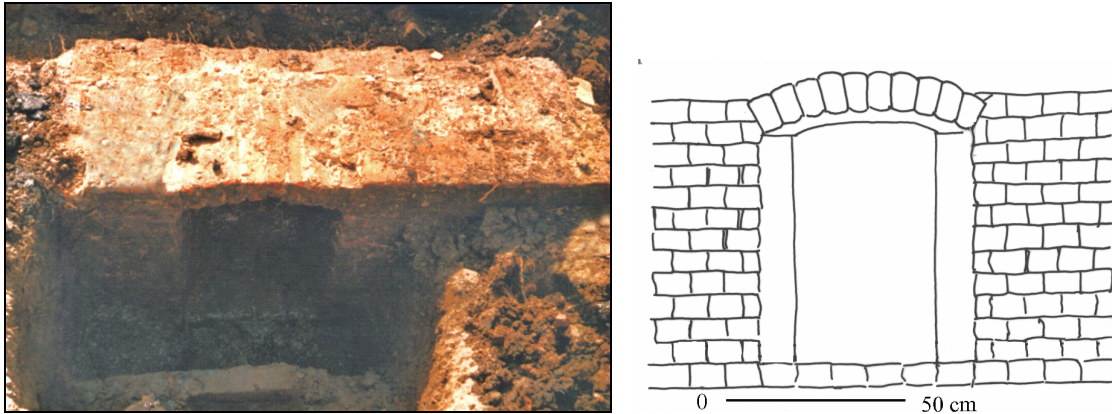
Op de locatie van de Boogjes was tot 1969 nog een deel van de laatste fase van de stadsmuur aanwezig. Zowel hier als aan de Kuipershaven 37 en 38 is nog een deel van de stadsmuur in de huizen aanwezig. Er is hier sprake van zogenaamde 'muurhuizen'. De huizen zijn tegen de stadsmuur aangebouwd, met dat verschil dat de huizen aan de Vest tegen de binnenzijde van de muur waren gebouwd, terwijl de huizen aan de Kuipershaven aan de buitenzijde van de muur stonden.

Vanaf het midden van de 17^e eeuw verloor de stadsmuur zijn functie als verdedigingswerk, waarna er aan de stadszijde huisjes tegenaan zijn gebouwd. In het plangebied en op het ten zuiden aangrenzende perceel zijn in 1987 en 1989 door de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN), afdeling Lek- en Merwestreek, archeologische onderzoeken gedaan naar de stadsmuur (afb. 7).

Afb. 7. De (gereconstrueerde) ligging van de stadsmuur in het plangebied op basis van onderzoeken door de AWN in 1987 en 1989.

In 1987 zijn voorafgaande aan de bouw van een nieuw pand voor de gemeentelijke reinigingsdienst drie putten gegraven waarin de stadsmuur is aangetroffen (afb. 7). In 1989 is het deel van de stadsmuur aan de Vest 100-106 opgegraven. De stadsmuur is gelegen onder de voorgevels van de huidige bebouwing langs de Vest (afb. 7). De bovenkant van de muur was in het plangebied aanwezig tussen 0,88 m en 1,53 m - mv. De muur werd ten minste waargenomen tot op een diepte van 1,75 m - mv. Het is onduidelijk of de onderkant van de muur bereikt is. Mogelijk zijn twee bouwfases onderscheiden. Het dieper gelegen deel van de muur is ten minste 75 cm breed en wordt gekenmerkt door diverse vertandingen. Dit deel zou bestaan uit bakstenen met een formaat van circa 23x10x5 cm en betreft mogelijk de middeleeuwse fase van de stadsmuur. Op een diepte van 1,75 m - mv was aan de stads- of binnenzijde van de middeleeuwse muurfase een nisje aanwezig (afb. 8).

Afb. 8. Het nisje in de stadsmuur zoals deze in 1987 is aangetroffen door de AWN. Aanzicht vanuit de stadszijde, richting het zuidoosten.

Het nisje kenmerkte zich door een stenen segmentboog en een trapeziumvormig grondvlak. De hoogte bedroeg ongeveer 70 cm, de breedte 60 cm en de diepte was 30 cm. De functie van dergelijke nisjes is onduidelijk. De verklaringen betreffende de functie variëren van dichtgezette schietgaten tot locaties voor lantarens voor de stadsverlichting. Ook is één van de steunberen van de muur aangetroffen (afb. 7). Ter plaatse van het huidige elektriciteitshuisje (Vest 94A) is op een diepte van circa 2,1 m – mv een bakstenen muur waargenomen waarvan vermeld wordt dat deze bestaat uit bakstenen van een groot formaat. Zowel de oriëntatie van de muur als de relatie met de stadsmuur zijn onduidelijk. Op basis van het vermelde grote steenformaat zou de muur mogelijk toegeschreven kunnen worden aan de middeleeuwse periode en betreft het een deel van de vermoede toren.

Op de middeleeuwse muur zou een tweede bouwphase aanwezig zijn die bestaat uit bakstenen met een formaat van 18x8,5x4 cm. Deze bouwlaag betreft waarschijnlijk een postmiddeleeuwse bouwphase. Deze zou een breedte hebben van circa 34 cm. In het deel dat in 1989 is onderzocht is een houten goot gevonden die door de muur was aangelegd. De goot liep aan de buitenzijde van de stadsmuur door, wat betekent dat deze mogelijk dateert van ten minste ná 1740, toen begonnen werd met het dichtwerpen van een deel van de Vesthaven. Parallel aan de oostelijke gevel van het pand aan de Vest 108 (sportschool Den Otter) was een muur aanwezig die haaks over de afgebroken stadsmuur was aangelegd (afb. 7). Ter hoogte van de stadsmuur was hierin een nis aanwezig. De muur dateert ook van ná circa 1740. Tijdens beide onderzoeken werd veel vondstmateriaal aangetroffen. Het betreft aardewerk, glas, fragmenten van pijpen, resten bouw materiaal en metalen voorwerpen die gedateerd kunnen worden in de periode 15^e tot 20^e eeuw. Een deel van de vondsten is waarschijnlijk afkomstig uit de opvullingslagen van de Vesthaven. Hieronder waren ook voorwerpen die gerelateerd kunnen worden aan de stadsverdediging en belegeringen van de stad zoals een 'snelleke'¹¹ en diverse kanons- en granaatkogels.¹²

¹¹ Een 'snelleke' is een verwisselbare kamer van kleinere kanontypes zoals draaibassen, die vaak op schepen aanwezig waren. Dit voorwerp is in 1987 gevonden tijdens het uitgraven van een kelder van de sportschool Den Otter aan de Vest 108, net ten zuiden van het plangebied (Lugtenburg en Koonings 1999, 28).

¹² Tijdens het afgraven van de grond aan de Vest 100A – 106 zijn in 1990 een aantal kanons- en granaatkogels gevonden (De Dordtenaar 26-1-1990).

4.3 Archeologische verwachting

Op basis van het bureauonderzoek kan de volgende archeologische verwachting voor het plangebied worden opgemaakt:

Waarschijnlijk zijn de resten van de stadsmuur in de ondergrond aanwezig. Ze bevinden zich ter hoogte van de rooilijn van de huidige bebouwing aan de Vest 94-98. De muur heeft een breedte van circa 75 cm en is aanwezig vanaf een diepte die varieert tussen circa 0,88 m tot 1,53 m – mv. De diepte waarop de onderkant van de muur aanwezig is, is onbekend. Ook is onduidelijk of de aanwezige resten van de muur tijdens de nieuwbouw in 1987 zijn verstoord. Het is mogelijk dat zich onder de stadsmuur antropogene ophogingen bevinden, die deel uitmaakten van een eventuele voorganger van de bakstenen muur. Deze zou kunnen bestaan uit een aarden wal die gedateerd zou kunnen worden tussen circa 1271 en 1350. Indien er een aarden wal aanwezig is, dan ligt deze dieper dan circa 2 m – mv.

Ter hoogte van het elektriciteitshuisje, Vest 94A, is op een diepte van circa 2 m – mv eveneens muurwerk aanwezig dat mogelijk in de Middeleeuwen kan worden gedateerd. Of dit muurwerk deel uitmaakt van een (verdedigings)toren, die op een aantal historische kaarten op de locatie van het onderzoeksgebied is aangegeven, is onduidelijk. Direct grenzend aan de buitenzijde van de stadsmuur, ter hoogte van de kruising Vest en Korte Nieuwstraat, kunnen dus resten van een toren aanwezig zijn. Het hoogst gelegen grondpakket aan de buitenzijde van de stadsmuur zal bestaan uit opgeworpen grond, die dateert van circa ná 1740. Tot een diepte van circa 1,5 m – mv worden hierin geen behoudenswaardige archeologische waarden verwacht. Dieper dan circa 1,5 m – mv zijn waarschijnlijk opvullingslagen van de Vesthaven aanwezig uit de periode dat het water nog direct tegen de stadsmuur gelegen was. Afgezien van mogelijke funderingsresten van een toren kunnen hierin vondsten aanwezig zijn die bijdragen aan de kennis over dit specifieke stuk van de stadsmuur.

5. Conclusies en Aanbeveling

In april 2008 is voor het plangebied Hofkwartier-Vest te Dordrecht een bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij is een inventarisatie gemaakt van eventueel aanwezige archeologische waarden die mogelijk door de ontwikkelingsplannen verstoord zouden kunnen worden. Ten aanzien hiervan kan het volgende worden gesteld:

1. Bevinden zich in het plangebied mogelijk archeologische waarden? Indien er archeologische waarden aanwezig zijn, wat is hiervan de mogelijke diepteligging, aard en ouderdom?

De mogelijkheid bestaat dat ter plaatste resten worden aangetroffen van de (bakstenen) stadsmuur en een verdedigingstoren. Resten van de stadsmuur worden verwacht vanaf een diepte van circa 0,88 m – mv. Resten van een mogelijke toren zouden aanwezig kunnen zijn op een diepte van 2 m – mv. Eventueel kunnen onder de bakstenen verdedigingsmuur nog resten van een aarden voorloper aanwezig zijn. De verwachte sporen in het plangebied dateren uit de periode Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd.

2. Formuleer een aanbeveling met betrekking tot nader (veld)onderzoek of bescherming van de mogelijk aanwezige archeologische waarden in het plangebied.

Indien planaanpassing waardoor de archeologische waarden worden ontzien niet mogelijk is, dan dient er op de locaties waar archeologische waarden worden verwacht een vervolgonderzoek plaats te vinden. Voor de locaties waar de stadsmuur aanwezig kan zijn, geldt deze verplichting bij graafwerkzaamheden die dieper reiken dan 0,80 m – mv. Op de locatie waar, in de Vest, resten aanwezig kunnen zijn van een toren, geldt deze verplichting bij graafwerkzaamheden dieper dan 2 m – mv.

Aangezien de aanwezigheid van de resten van de stadsmuur in het plangebied op basis van waarnemingen door de AWN vaststaat, wordt geadviseerd de archeologische waarden door middel van een Definitief Onderzoek (opgraving) te documenteren.

Voor vragen over de conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst, senior archeoloog, Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht (tel. 078-639 84 21).

Literatuur

De Dordtenaar, 1990: Antieke bommen op de Vest. In: *Regionaal dagblad De Dordtenaar*, d.d. 26 januari 1990.

Groos, M. & C. Lugtenburg, 1995: Opgraving aan de Vest 1987. In: *Grondig Bekeken* 10. 3, 2-8. Vereniging Oud Dordrecht, Dordrecht.

Groos, M. & C. Lugtenburg, 1998: Een stukje stadsmuur I / Opgraving aan de Vest 1989. In: *Grondig Bekeken* 13. 2, 16-22. Vereniging Oud Dordrecht, Dordrecht.

Hendriks, J. & J. Koonings, 2001: *Van der stede muere. Beschrijving van de stadsmuur van Dordrecht*. Vereniging Oud Dordrecht, Dordrecht.

Kooij, P. en V. Sleebe, 2000: *Geschiedenis van Dordrecht van 1813 tot 2000* Stadsarchief Dordrecht, Uitgeverij Verloren, Hilversum.

Kopperprent: 1999: *24 reproducties van authentieke kaarten van Dordrecht en omgeving*. Facsimilebundel, Drukkerij van den Berg en Versluijs, Dordrecht.

Lugtenburg, C. en J. Koonings, 1999: Van kan tot gewicht. In: *Grondig bekeken, jaargang 14, no. 2*. AWN, Afdeling Lek- en Merwestreek. Dordrecht.

Wijk, W. van, 1995: *Dordrecht in de kaart gekeken*. Waanders, Zwolle.

Afkortingen

ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de RACM
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
BMZA	Bureau Monumentenzorg en Archeologie van de gemeente Dordrecht
GAD	Gemeente Archief Dordrecht
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil